

Behandling av ungdomsbrott som förts till domstol

Ella Ericsson Köhler

Denna artikel är ursprungligen en PM upprättad av chefsrådmannan Ella Ericsson Köhler vid Stockholms tingsrätts 18:e avdelning den 22 februari 1978 i anledning av ett då aktuellt ärende angående val av påföljd för tre åtalade ungdomar som ännu ej fyllt 18 år.

När ungdomar skall lagföras för brott som ej är att hänföra till vanliga sk bötesmål gäller både ifråga om valet av påföljd och om rättegången särskilda regler. Dessa regler ger sammantagna uttryck för samhällets särskilda ansvar för människor som ännu inte mognat. För påföljdsvalet gäller kravet att den unge verkligen blir omhändertagen i detta ords positiva bemärkelse, för rättegången att den sker snabbt.

De särskilda regler varom här är fråga finns i brottsbalkens (BrB) påföljdsavsnitt och i barnavårdslagen (BVL) samt i rättegångsbalken (RB) och lagen (1964: 164) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare (1964 års lag) samt vissa andra härtill anslutande författningar.

Påföljder

Vad först angår påföljderna kan såvitt nu är fråga sådan bestämmas enligt denna starkt schematiserade uppställning (tabell 1).

Slutligen får erinras om att domstolen enligt 33:4 BrB kan ådöma den som, när brottet begicks, ej fyllt 18 år lindrigare straff än som stadgas för brottet. Se not i slutet av artikeln.

Tabell 1

Påföljd	Tillämpbarhet	
	Ålder under 18 år	Ålder 18 men under 21 år
Fängelse	Endast om synnerliga skäl föreligger	Frihetsberövande skall vara påkallat av hänsyn till allmän laglydnad eller fängelse eljest lämpligare än annan påföljd
Villkorlig dom		Grundad anledning finns att antaga att övervakning eller annan mera ingripande åtgärd ej erfordras
Skyddstillsyn		1. Domstolen finner det erforderligt med övervakning 2. Påföljden finnes vara lämpligare än vård enl BVL
Ungdomsfängelse	Ej aktuellt	
Överlämnande för vård enl BVL		Om den unge kan bli föremål för vård enligt BVL kan rätten, efter hörande av barnavårdsnämnden, överlämna åt nämnden att föranstalta om erforderlig vård

Enligt 25 § BVL skall barnavårdsnämnden vidtaga åtgärder om någon som ej fyllt 20 år på grund av olika förhållanden, bl a att han på grund av brottslig gärning är i behov av särskilda tillrättaförande åtgärder från samhällets sida. Ingripande mot den som fyllt 18 år får dock ej ske uteslutande på grund av den begångna brottsliga gärningen. Här skall också den unges livsföring i övrigt eller redan pågående behandling komma in i bedömningen.

Barnavårdsnämnden skall enligt 26 § såvitt möjligt

Det är med utgångspunkt i sociala centralnämndens yttrande samt det hos domstolen i övrigt tillgängliga materialet som lämplig åtgärd skall bestämmas

åstadkomma rättelse genom förebyggande åtgärder. Dessa är: 1. Hjälpåtgärder innefattande råd och stöd. 2. Förmaning och varning. 3. Föreskrifter rörande den unges levnadsförhållanden. 4. Övervakning.

Bedöms förebyggande åtgärder vara gagnlösa eller har de vidtagits utan att medföra rättelse skall enligt 29 § nämnden omhändertaga den unge för samhällsvård. Detta sker i enskilt hem, barnavårdsanstalt såsom upptagningshem eller specialhem (36, 55 §) eller i ungdomsvårdsskola (36, 64 §§).

Barnavårdsnämnds uppgifter handhas numera av sociala centralnämnder och i vissa kommuner av distriktsnämnder.

Den kombination av olika regelsystem som kort redovisats ger domstolen rika möjligheter att i varje särskilt fall finna den lämpligaste åtgärden för att nå den önskvärda effekten. Om den unge skall överlämnas till barnavårdsnämnd för vård enligt BVL, är en förutsättning för domstolens beslut härom att nämnden har hörts och förklarat sig beredd att föranstalta om sådan vård. Det är med utgångspunkt i nämndens yttrande samt det hos domstolen i övrigt tillgängliga materialet som lämplig åtgärd skall bestämmas. Har nämnden förklarat att vård enligt BVL ej är behövlig, har domstolen att välja annan påföljd. Men sådan kan ifrågakomma även för sådana fall att nämnden förklarat sig skola vidtaga viss åtgärd enligt BVL men domstolen finner åtgärden ej vara tillfyllest. Även om domstolen inte skall gå in på frågan vilken åtgärd nämnden skall vidtaga – detta tillhör nämndens uteslutande kompetens – har den likväl det yttersta ansvaret att den unge som begått ett brott ådöms en påföljd som enligt domstolens egen uppfattning är den bästa i fråga om hjälp och vård. Jag får beträffande det sagda hänvisa till BrB:s kommentar sid 182 x, 201 m och 204 x. Även för det fall att domstolen anser att den unge bör överlämnas för åtgärd hos barnavårdsnämnden kan

den alltså, för fall då nämnden för sin del inte finner någon åtgärd enligt BVL behövlig eller det av nämndens yttrande framgår att dess tilltänkta åtgärd är av den art att domstolen anser den felaktig eller helt otillräcklig, finna annan påföljd lämpligare: böter, villkorlig dom eller skyddstillsyn.

Förfarande inför rätta

Vad härefter angår förfarandet inför rätta gäller enligt RB att häktning ej får ske om det kan antagas att på grund av den misstänktes ungdom åtgärden medför allvarligt men för honom och sådan övervakning finnes kunna ordnas, att skäl för häktning ej längre föreligger. Enligt 1964 års lag får den som är under 18 år häktas endast om synnerliga skäl föreligger. Häktas den unge inträder självfallet RBs egna regler, som garanterar snabbhet i rättegången. För handläggning av mål mot ungdomar i allmänhet gäller emellertid enligt 1964 års lag regler som har samma innebörd. Sålunda skall åklagaren beträffande den som är under 18 år handlägga åtalsprövningen skyndsamt och, om han finner åtal erforderligt, väcka talan utan dröjsmål. Om åklagaren inhämtar yttrande från barnavårdsnämnd, skall nämnden avge yttrandet skyndsamt. För domstolen ställer lagen upp kravet, att mål mot alla som ej fyllt 21 år *alltid* skall behandlas skyndsamt. Om den unge är under 18 år, är reglernas innehåll i fråga om tidsfrister så gott som analoga med dem i RB rörande häktad (s k U18-mål).

Samarbetet domstol och socialvård

En grundförutsättning för att ungdomar som begått brott får den vård som är lämplig i varje särskilt fall är att de olika organ som handhar frågorna inte enbart följer de regler som ger uttryck för lagstiftarens intentioner utan även att samarbetet är gott och sker under smidiga och enkla former. I den praktiska tillämpningen föreligger otvivelaktigt fn en rad problem beträffande vilka man många gånger har anledning att ifrågasätta det sagda. Efter en

Mål mot alla som ej fyllt 21 år skall alltid behandlas skyndsamt

jämförelse som jag har kunnat göra genom samtal med domare och åklagare i andra orter än Stockholm har jag kommit till den uppfattningen att problemen ofta är allmängiltiga men att samarbetet fungerar i stort sett hyggligt i landet i övrigt. Det måste alltså vara fråga om ett särskilt storstockholmsproblem. Detta kan ha sin grund i organisatoriska förhållanden eller i skilda kriminalpolitiska synsätt och bristande samarbetsförmåga.

Jag anser mig utan vidare kunna uttala att det allmänt sett inte föreligger några samarbetsbesvär mellan tjänstemän hos domstol, åklagarkammare eller socialvård. Inget speciellt talar heller för att det inom vår region skulle föreligga andra kriminalpolitiska värderingar än inom landet i övrigt. Grunden till svårigheterna måste därför ligga på det organisatoriska planet främst hos de sociala nämnderna. Tydligt är också att vi inom regionen har att arbeta med – genomsnittligt sett – det mest hårt belastade och ur rehabiliteringssynpunkt mest svårhanterliga klientelet.

För samarbetet mellan åklagare och sociala centralnämnder har BRÅ utarbetat en rapport med förslag till handläggningsrutiner, som skulle innebära att åklagare inte i samma utsträckning som för närvarande skulle vara tvingade att inhämta yttrande från nämnderna. Någon motsvarande förenkling när det gäller domstolen kan – med hänsyn till tidigare redovisade lagregler – inte genomföras. De sociala myndigheternas uppgift är dock alltid att, när brott begåtts och händelsen kommit till myndighetens kännedom utreda den unges förhållanden och att vidtaga nödvändiga åtgärder. När åtal väckts skall den lämna domstolen redogörelse för sina överväganden.

Orsaken till våra akuta svårigheter torde som jag nyss har anfört till inte ringa del ligga i den organisatoriska bakgrunden. Sålunda handlägger en åklagarkammare och en domstolsavdelning enbart ungdomsmål. Samarbetet mellan åklagarkammaren och domstolen fungerar utmärkt. Så länge som barnavårdsnämnden i Stockholm fanns fungerade också samarbetet nämnd – åklagare – domstol i stort sett tillfredsställande även om tidsutdräkten för yttrande också då var betydande. Bli hölls med jämna mellanrum kontaktsammankomster för diskussion

Medan domstolen har bestämda tidsfrister att följa gäller för sociala centralnämnden eller distriktsnämnden endast att den skall avge yttrande skyndsamt

av gemensamma problem. Efter reformen med social centralnämnd och ett flertal distriktsnämnder är förhållandet ett annat. I korthet kan dock sägas att samarbetet med distriktsnämnderna i Stockholms kommun emellertid under den senaste tiden åtminstone har börjat fungera. Fortfarande föreligger högst betänkliga, ja t o m oacceptabla förhållanden beträffande en del av kranskommunerna.

Åklagarkammare och domstol, som i fråga om ungdomsbrott är hårt belastade, måste planera sitt arbete väl och för ganska lång tid framåt. Enligt besked jag fått har ungdomsavdelningen minst lika många häktade som andra jämförbara avdelningar i domstolen och härtill kommer, att ett stort antal av de andra målen är U 18-mål. Av lagen följer som redan sagts att *alla* ungdomsmål skall handläggas skyndsamt. Det finns till följd av det sagda små möjligheter till förändringar eller improvisationer i uppgjorda handläggningsprogram.

Beroende av arbetsbördan har som nämnts domstolen inte alla gånger kunnat handlägga U 18-målen inom föreskrivna tider. Men medan domstolen har bestämda tidsfrister att följa gäller för sociala centralnämnden eller distriktsnämnden endast att den skall avge yttrande skyndsamt. Detta är inte tillfredsställande. Förhållandet föranleder stort merarbete med påstötningar o d och från vissa nämnders sida en kärv samarbetsattityd; så har det sagts mig från en nämnd att det inte finns anledning att prioritera domstolsfall före andra angelägenheter, som av nämnden uppfattats som viktigare.

En tjänsteman vid en social centralnämnd har med mig ingående diskuterat tjänstemännens bekymmer. De är underbemannade och nämnden sammanträder inte så ofta som behövs. Så beslöt den tex att ej alls sammanträda under sommarens semesterperiod. Personalen har flera gånger diskuterat att förhållandet borde anmälas till JO för att nämnderna därigenom skulle få större resurser. I

Domstolen måste ständigt påpeka kravet på högsta prioritering för de handläggande socialtjänstemännen

andra fall har det förekommit att åklagare ansett sig böra inge en häkttningsframställning, som då framtvingat ett omedelbart omhändertagande och en snabb utredning från nämndens sida. Det är påtagligt att man i vissa fall inom socialvården ej har fullt klart för sig de särskilda rättegångsreglerna beträffande U18 fallen.

Domstolen står inför en i det närmaste omöjlig situation. Den ska å ena sidan hålla vissa kort utmätta tidsfrister i rättegången. Å andra sidan måste den ha tillgång till helt nödvändiga utredningar om den unges bakgrund och aktuella levnadssituation. Dessa utredningar tar emellertid till följd av bristande resurser eller felaktig prioritering hos nämnderna så lång tid, att de av lagstiftaren i 1964 års lag uppställda kraven ej alls kan hållas i praktiken. När huvudförhandling sätts ut på tid som ej i och för sig är förenlig med bestämmelserna i denna lag tillämpar därför domstolen innehållet i 45 kap 14 § RB. Detta är inte en bra ordning och domstolen måste ständigt påpeka kravet på högsta prioritering för de handläggande socialtjänstemännen.

För att i möjlig mån söka få till stånd en bättre ordning har Stockholms tingsrätt beslutat ny rutin för målens förberedande. När målet kommit in och förhandsgranskats ur processrättslig synpunkt sätts huvudförhandlingsdag i fråga om andra än häktade ut på närmast lediga sessionsdag, i allmänhet inom 4–5 veckor, eftersom det bedömts vara uteslutet att få in yttrande tidigare. Samtidigt begärs erforderlig utredning rörande den unges personliga förhållanden.

Tidigare använde tingsrätten för sin skrivelse till socialnämnder en blankett, i vilken gavs uttryck för att ett uppskovsförfarande med utredningen var tänkbar. Detta hade till följd att i många fall utre-

Om den unge är under 18 år bör erforderlig utredning alltid ske genom nämndens försorg

daren i sista stund kom in med en begäran om uppskov, något som helt förtryckte domstolens planerade handläggningsordning och ytterligare försinkade handläggningen av målet. Nu används en blankett där någon sådan möjlighet till uppskov inte nämns; fastmera har genom att i blanketten besked lämnas om dagen för huvudförhandlingen getts uttryck för att domstolen ej räknar med något uppskov från socialförvaltningens sida.

F n måste domstolen ibland – efter att ha bedömt det åtalade brottets svårighetsgrad och funnit den tänkbara påföljden kunna bli böter eller villkorlig dom – underlåta att inhämta yttrande från nämnden; domstolen föranstaltar när det behövs om egen utredning genom personundersökning. Inte heller detta är tillfredsställande. Om den unge är under 18 år bör erforderlig utredning alltid ske genom nämndens försorg.

Det bör påpekas att – sedan denna promemoria upprättades – regeringen lagt en proposition (1978/79: 212) om ändring i brottsbalken m m. Propositionens huvudsakliga innehåll är bl a följande. Påföljden ungdomsfängelse avskaffas. Vidare föreslås vissa ändringar i brottsbalken som främst syftar till att göra frihetsstraffen färre och kortare, framför allt för unga lagöverträdare. Möjligheten att kombinera skyddstillsyn med en i princip tidsobestämd behandling i anstalt upphör och ersätts med att skyddstillsyn i särskilda fall och som ett alternativ till ett längre frihetsberövande skall kunna kombineras med ett kortvarigt fängelsestraff, lägst en och högst tre månader. Möjligheten att ådöma den som har fyllt aderton men inte tjuogoett år frihetsberövande påföljd begränsas. F n gäller vidare att om någon har begått brott innan han fyllt aderton år får han ådömas lindrigare straff än vad som är stadgat för brottet. Denna åldersgräns höjs till tjuogoett år.

Det bör slutligen upplysas att sedan promemorian upprättades i februari 1978 viss förbättring inträtt i fråga om tidsutdräkten med nämndernas yttranden.